

על יחסים בין יהודים ופולנים

השיטה בלתי ידועה של שמואל ברסלב מתוך ארכיון רינגלבלום

בעיית היחסים ההדדיים בין היהודים ובין הפולנים בתקופת הכיבוש הנאצי היתה שריויה במחלוקת עוד בעצם ימי המלחמה. בין יהודי הגיטאות רווחה הדעה כי הנאציים שמיות עלתה מאוד בימי הכיבוש. כי הפולנים ברובם היו מרוצים מן האסונות שפקדו את היהודים בערי פולין ועירוניה. מאידך-גיסא, נאסף בארכיוני המחתרת היהודיים, ובעיקר בארכיון המחתרת של גיטו וארשה, "עונג שבת", חומר רב המוכיח את החיפך מזה. בכמה וכמה תיאורים מן העיריות, שחזרו בעצם ימי המלחמה, בא לידי ביטוי היחס הנפשי שגילתה האוכלוסיה הפולנית כלפי הפליטים היהודיים, כן נרשמו באותו זמן מאות מקרים בהם נתנו איכרים מחסה במשך חודשים לפליטים היהודיים מן העיריות הסמוכות וכלכלו אותם.

המחברים שעסקו בפולין שלאחר השיחרור, בפרשת ה"גירות האריות", חלוקים היו אף הם בהערכותיהם ומסקנותיהם: היו מחברים שהאשימו באופן קיצוני את הפולנים על היעדר רצון לעזור ליהודים המסתתרים, לעזרתם היו אחרים אשר, לחיפך, הרימו על גס את מסירותם והסתכנותם של הפולנים — מצילי היהודים, ברור שאלה ואלה יכלו למצוא סמך למסקנותיהם בהוכחות מרובות שאין ספק באמינותן, ברם, לרוב נבעו הערכותיהם ומסקנותיהם של המחברים ממשפטים קדומים או מגישתם הפוליטית.

יסודות המחקר בפרשת היחסים ההדדיים בין היהודים לבין הפולנים הונחו עוד בארכיון "עונג שבת" שהיה לא רק מרכז לתיעוד גרידא, אלא מכון שניהל בחשאי פעולת מחקר מסועפת, ואין תופעה חשובה בחיי היהודים בימי המלחמה אשר לא נשתקפה בחומר שנאגר ע"י עמנואל רינגלבלום ועמיתיו, ואין לך שטח או אספקט מחיי יהודי פולין בימי המלחמה שלא היו לנושא ב"עונג שבת".

קודם כל דאג "עונג שבת" לקבל חומר על השתתפות היהודים במלחמת פולין-גרמניה בספטמבר 1939 ועל גבורתם בקרבות.

בשאלת היחסים ההדדיים בין היהודים לבין הפולנים בימי המלחמה הכיבוש גילה עניין מיוחד ד"ר רינגלבלום עצמו, חוקר ותיק בשטח זה, מחבר המחקרים: "היהודים באספקלריה של העתונות הפולנית בטאה ה'18' וכן "השתתפות היהודים במרד קושצ'ושק", תוכנית העבודה שלו היתה מורכבת מפרקים אלה:

1. תקופת מלחמת ספטמבר 1939, כולל המצור של וארשה.
2. פלישת הגרמנים והכיבוש עד הקמת הגיטו בוארשה.
3. הקמת הגיטו.
4. תקופת הגיטו (עד פרוץ המלחמה בין רוסיה לגרמניה).
5. תקופת הגירוש וההשמדה.

לכל פרק ופרק נוסחו שאלות אופייניות התואמות את נסיבות הזמן, דברים הקולעים לשעתם ולעניינם. במיוחד ביקש מחבר התוכנית (השאלון) להבליט יחסן של שכבות

על יחסים בין יהודים ופולנים

שונות שבאוכלוסיה הפולנית. של מפלגות ומוסדות למיניהם. כמרכן את עלייתם של הלכידות אנטישמיים הדיהם בעתונות הפולנית, בראדיו, בשיחות על יתורים שהתנהלו ברחוב, בתיספר, ברכבת וכד', רצוי להביא כדוגמה מספר שאלות אופייניות מתוך השאלון תגיל, שעצם העמדתן מרמז כבר על דרכי פתרון. וחרי הן:

- תיאורים של אתונות יהודית-פולנית (אחרי המלחמה ב'1 בספטמבר 1939): השתתפות היהודים בהגנת וארשה באספקלריה של גורמים צבאיים, עתונות, ראדיו וכן של שכבות שונות של האוכלוסיה הפולנית.
 - פעולת סעד ועזרה שאורגנה ע"י האוכלוסיה היהודית לחיילים, פצועים, נשרפים וגולים ללא הבדל דת ולאום.
 - שמועות ועלילות על יהודים בתקופת המצור, במיוחד בנוגע להפקעת מחירים, חלקם של היהודים, כביכול, בכניעת וארשה, כגירסתם של גורמים ריאקציוניים, הדגש האנטישמי בנאומו של סטאלינסקי.
 - שוד בתנויות יהודיות בשלב הסופי של המצור.
 - עלייה פתאומית בהלכידות האנטישמיות לפני פלישת הגרמנים (לאחר נפילת העיר).
 - צורותיה של מדיניות התעמולה האנטישמית הגרמנית ותוצאותיה, שיתוף פעולה עם הפולנים ברדיפות היהודים.
 - שיתוף פעולה כלכלי פולני-יהודי.
 - דף שחור ביחסן של הרפואה והתברואה הפולנית אל היהודים.
 - תפקידם של חוגים כלכליים שמרניים בהקמת הגיטו (תפקידה של התאחדות הסוחרים, תזכיריהם של בעלי-מלאכה פולניים).
 - שכבות פולניות שניבנו מהקמת הגיטו.
 - החברה הפולנית על המצב בגיטו, חוגי פועלים, בעלי-מלאכה, סוחרים ואינטליגנציה מקצועית, דברים שנשמעו ע"י המעגלה, שמועות על נכסים אנדתיים של הגיטו, על כוחה הכליכול כביכול של הקהילה היהודית וכד'.
 - גול רכוש יהודי, סחירות, שחיתות, שיתוף פעולה של המשטרה הפולנית עם הגיסטאפו, היחס של המשטרה הפולנית אל היהודים שנתפסו מחוץ לגיטו, חבריונות הפולנית ליד חומות הגיטו.
- כן היתה מגמתה של העבודה הסתובבנת לאסוף את החומר המלמד באיזו מידה היתה לאוכלוסיה הפולנית ידיעה על תוכנן מדיניות ההשמדה של השלטונות הגרמניים כלפי היהודים וכן על אופי התגובות של המפלגות הפולניות במחתרת, להלן — על היחסים ההדדיים בין היהודים והפולנים בערי השדה, ולבסוף, שאלת המומרים בגיטו ועוד שאלות אחרות שמגמתן היתה לתאיר את הנושא על כל צדדיו ועל כל בחינותיו.
- החומר שנאסף ב"עונג שבת" על היחסים ההדדיים בין היהודים לבין הפולנים במלחמת פולין-גרמניה בשנת 1939 גותן בין השאר, תיאור התמורה שחלה בהלכידות של האוכלוסיה הפולנית, שהשתחררה לשעה קלה מן הנגע האנטישמי בימים הראשונים * סטאלינסקי — ראש עיריית וארשה, המשיך בתפקידו בוסן פרוץ המלחמה ובימי המצור, רוח חיה בהתנוונות האורחית של וארשה.

לאחר פרוץ מלחמת פולין-גרמניה, מלחמה זו הביאה לשינוי ראדיקאלי ביחסים של פולנים אל יהודים. האנטישמיות, שהיתה בין השאר מכשיר בידו היטלר לשם פילוגה של פולין, נעלמה כביכול מפני האדמה. ברם, ההתפכחות לא ארכה אלא זמן קצר בלבד. התבוסות בשדות הקרב והצורך למצוא נושא לאחריות השיבו לתחייה את האנטישמיות. מה שהביא בנארישה למשל, להוצאת היהודים מיתדות הצבא הכלליות והקמת באטאליונים מיוחדים, בלחי מוויינים, שנועדו לעבודות ביצורים בלבד.

הלכירוח אנטישמיים אלה, שמציאותם הורגשה כבר בימים האחרונים של המדינה הפולנית, נתעוררו ונתלקחו במתנות שבויי המלחמה. בהם סבלו לעתים החיילים היהודיים מידי חבריהם לקרב. הפולנים, הרבה יותר משסבלו מידי מעניהם הגרמנים, עבדות כאלה למכביר מתוארות בסיפורי הלאותיהם של שבויי המלחמה היהודיים המצויים בארכיון "עונג שבת".

המונוגראפיה הגדולה של רינגלבלום: "היחסים בין היהודים והפולנים בימי מלחמת העולם השנייה" (שלוש מחברות כתובות פולנית, 217 עמ'), נתחברה אחר היטלר הסופי של הגיטה, בצד ה.אריי, במחצית השנייה של שנת 1943. עפ"י ראשי פרקים שעובדי בזמנו ע"י המחבר, מונוגראפיה זו, שנשמרה בארכיונו של הוועד היהודי הלאומי בסתתרת (מייסודם של אברהם ובתיה ברמן), מכילה, ליד דעות והערות, גם שפע של פרטים עובדתיים שהיו ידועים למחבר ממראה עיניו וממשמע אוזניו. תוך סגור המתמיד עם מאות אנשי ציבור, יהודיים ולא-יהודיים.

נוסף לכך, נשתמר בארכיון "עונג שבת" פרק מתוך חיבור על נושא היחסים ההדדיים בין היהודים לבין הפולנים בתקופה של ספטמבר 1939 — אפריל 1940. המחבר דן בעיקר בחלכירוח בקרב האינטליגנציה הפולנית ויחסה אל היהודים. בהסתמך על שיתות עם נציגי סאנאציה, ליבראליים וכן אנדאציה.

כן נודעת חשיבות רבה לסקירתו הסינטיית של סטאניסלאב רודינסקי: "היחסים בין הפולנים והיהודים" בה הושם הדגש על יחסן של שכבות שונות של החברה הפולנית ליהודים (משטרה, פקידים, סוחרים, המוניעם).

גם הסופר העתונאי — פרץ אופוצינסקי דן בתיאוריו המעניינים בדימתו רבת החיך: "גויים אין גיטא" על היחסים שבין יהודים ופולנים.

בעבודה אחרת שנכתבה אף היא עבור "עונג שבת": "מתבוללים ומתמרים בגיטא" מצויות תארות והערות מעניינות על חיה של העילית הרוחנית מהמוצא היהודי אשר נקלעה לגיטה, והשקפותיה על היחסים שבין הפולנים והיהודים.

לבסוף, הרומת נכבדה לנושא, מהות העדות שנבה שמואל ברסלאב, מפעילי "עונג שבת", ספי עסקנית פולנית ידועה,*** גובה העדות, ממעצבי המחחרת בפולין, חברו לתנועה של מרדכי אנילכין, ירדו ושוהפו הקרוב בימי המלחמה והמתחרת. מן הפובליציסטים הבולטים של העונות הבלתי-לינאלית, שחלש על התחום הרחב של כתבי-עת שהוציאה תנועה "השומר-הצעיר" (הוא ערך את מרבית ההוצאות של התנועה, שורה של כתבי-עת וכיולטינים בשפות — פולנית, יידיש וקצת אף בעברית), שהיו מיועדים לתנועה ואף לציבור הרחב. הוא ריכז גם את הפעולה החברתית וההסברתית בנודדים

* הגוש המדיני שממביב פילסודסקי ויורשיו.

** המפלגה הלאומית-פאשיסטית בפולין, אנטישמית קנאות.

*** הכוונה לתעודה המצורפת בזה.

על יחסים בין יהודים ופולנים

ונימנה על המרצים הראשיים במרעצת התנועה בווארשה במאי 1940 וכן עם ראשי המפעל „בתיספר בגושי הבתים“ שהקים ד"סוס (האירגון היהודי לעזרת סוציאלית) בראשית 1941, בו שימש שמואל ברסלב רכז המחלקה לתרבות. כמבצע מוכשר ובלתי נלאה, שהתמסר לתנועתו ללא שיוור, לא ויתר שמואל אף על פעילות במסגרת ביקר תנועתית ועל ביקורים במרחקים. כך, למשל, יצא במרץ 1942 בשליחות הנהגת השוה"צ לראדום, לצ'נסטוכוב ולווארקי כדי לבדוק את התנאים בחווה החקלאית של התנועה בצ'נסטוכוב.

בשיחת שערך ורשם ברסלב עבור „עונג שבת“ מפי העסקנית הפולנית האלמונית. באות לידי ביטוי הערכותיהם ומסקנותיהם של הפולנים מכל השכבות, על מיכלול בעיית היהודים והגיסו. רשימתו של ברסלב פרענה והועתקה בשלימותה ע"י כותב שורות אלה בזמן עבודתו כמכון ההיסטורי בווארשה וחורגמה לעברית במערכת „ילקוט מורשת“ תוך נאמנות מחלסת לסקסט הפולני. היא מתפרסמת כאן בפעם ראשונה בליחיית הערות מבהירות.

פולנים על יהודים

מתוך שיחה עם י. א. — פולניה עובדת עירייה וסעד, בעלת השקפות פאטריסיות ודמוקראטיות. נוצריה מאמינה.

אם עלי להשיב על השאלה הרי קודם כל עלי לקבוע, שכאופן כללי שוררת ברחוב הפולני דאורינטציה ומבוכה רעיונית. למרות העובדה כי לי אושיות מכאוב הדבר, חייבת אני לומר שרמת התודעה הלאומית, הדתית והחברתית של הציבור הפולני הוכחה כנמוכה מאוד. הבעיית היהודית אם כן, אינה מופיעה כאן כבעיית נמרדת, כפי שמניחים אצלכם תכופות, כי אם אולי כהשתקפות אוסינית של ההשקפות הרלוונטיות.

נפתח במפלגות הפוליטיות. הקבוצות של האנדיקים¹ — אונגרי² אינן בעלות השפעה כה גדולה כפי שהדבר נראה לכם. כמוכן שהצליחו לנרור אחריהם לא מעט צעירים וביחוד בלתי בשלים וחרפתקנים, שנטים בדרך-כלל לעורר מהומות. אולם בקרב דעת-הקהל איבדו האנדיקים הרבה, בעיקר מאז חל הפילוג בלונדון³ ונציגיהם יצאו את הממשלה. לקבוצה זו זר מוסר כלשהו וזל, המוסר ההוסטנטטי. הם לוחמים נגד היטלר אך ורק משום שגרמני הוא ורודף פולנים, אך אינם מתנגדים עקרונית למצב הפוך. זוהי קבוצה בעלת רוח קריכית, ראדיקאלית, שונאת את הכובש אך עם זאת, גם מעריצה אותו. ה„אני מאמין“ שלהם הוא: „הגרמנים לפחות חראו לנו כיצד עושים זאת...“ ופת תכונה במידה רבה ליהודים.

כפי שאמרת, אין זאת הדעה השולטת (בקרב הפולנים). הדעה הנפוצה ביותר היא זו אשר משמיעים תכופות אישים מקרב החוגים המתונים יותר.⁴ חללו מבטאים זאת כך: „אנו לא היינו פותרים מעולם את הבעיית היהודית בדרך ברברית ובלתי אנושית כליכך, כפי שעשו זאת הגרמנים“. הבעיית היהודית בפולין הינה בבחינת בעיית מחותית וקשה עד מאוד. היתה זאת סיכלות מצידנו, לו איפשרנו ליהודים לתפוס מחדש את העמדות הכלכליות מהם סולקו. במקרה זה, לו עשינו כן, היה עלינו להתחיל את המאבק הכלכלי על עמדות אלה מחדש. נחזיר ליהודים את זכויותיהם האנושיות ונאפשר להם אמריציה חופשית, אך לעמדותיהם הכלכליות בפולין לא יחזרו שוב. הקבוצה התובעת שוויון זכויות מלא ליהודים, לא גדולה היא ביותר. קולה נאלם כליל ברעש הכללי. את המרכיב החשוב ביותר בחלק זה מהווים דומני, אנשי S.S. מסימן „בריקדה“,⁵ אולם השפעותיהם כמעט ואינן מורגשות.

עד כאן באשר למפלגות, אך סבורני כי תשובה הרבה יותר מעמדת המפלגות היא דעתו של איש הרחוב הפשוט, כמו צ'ריאקוב⁶ או מאכוסה.⁷ אך כאן קשה יהיה הרבה יותר להתחמק מתשובה.

ראשית יש להבין כי כליאת היהודים נתנה לפולנים יתרונות חומריים מרובים,⁸ לא אדבר

כבר על כל אלה אשר חיים מהברחה אל הניטו¹¹ פשוטו כמשמעו. הללו הסתגלו ליהנות מרווחים קלים ולכמויות עצומות של וודקה, עד כי המחשבה בלבד, שהניטו עלול לחדול מהתקיים, נראית בעיניהם כאסון. אבל גם האחרים השיגו לא מעט בשל קיומו של הניטו. תארו לעצמכם חנווני שעלה בידו להתפטר מסתחרת יהודי הזרז ממנו, שוערת בבית יהודי אשר ברחוב נלבקי, אשר פלשה לדירה בת המישה הדירים שפונתה מיהודים ברחוב מרשלקובסקה, קצבית שמנה שהתעטפה בפרווה שהיתה שייכת ליהודים, וכו' וכו', רבות הן הדוגמאות. כל אלה שסמנו כתוצאה מהפרדת היהודים, מצפונם אינו נקי ביותר. הם מהרהרים בחד על התקופה שלאחר המלחמה, כאשר כל הטוב הזה יסתיים. תכופות אפשר לשמוע אנשים המשוחרחים ביניהם: „אבל אדוני, מה יקרה כאשר כל היהודים יפרצו את החומות. מה יעשה איתנו! פחד לחשוב על כך“. חוזרים ואומרים כולם וזאת מבלי לחשוב, כאילו באמת היה משהו מאיים עליהם. הספיכוחה הזו גורמת לכך שהידועות על גירושם מתקבלות בהקלה מסויימת. גם זאת לדעת, כי האספסוף המשוחרח עקב המלחמה, רוקם לעצמו חלומות לעתים קרובות בהם, בחוסר ההגיון הרגיל אצל הפולנים, קשורות המכות בגרמנים עם עשיית חשבון עם היהודים. ההנהגה העצמית מפני הגרמנים תהווה לבשת צד נאה, אך לא ברור אם תהיה יעילה. לעומת זאת, עליכם להתכונן בדחיפות להנהגה עצמית בפני האספסוף הפולני ברנע שתגרמונים יצאו מכאן. חילופי ריאות יחסכו הרבה קורבנות ויביאו לסיחור האווירה.

בדרך-כלל נתקבלה עובדת הניטו באדישות על-ידי הציבור הפולני. בתחילה היתה זו סנסאציה, וכמו כל סנסאציה נרמה למרוץ ולמשיכה. היום לכל היותר, מזדעזע הבורגני הפולני בעל המסורות הליבראליות, כי מקרת בעיניו העובדה שהוצבו שערים בלב העיר. הוא מתמרמר על כי הוא חייב לרוץ סביב כל העיר על-מנת להגיע מקרצלק לרחוב דלונה. אך על הדרמה תאמיתית המתחוללת בניטו אין לו כל מושג. אינו יודעת כיצד תופיעה בקרב הציבור הפולני הגירסה הפופולרית כי טוב ליהודים בניטו. תכופות ניתן להקשיב לדברי אנשים, שבגישו ישנו מלאי של כל המצרכים, שיספיק ל-15 שנים. ברגשות מעורבים של רוגז והערצה לזריזות היהודית, מספרים כי בניטו הכל זול יותר מאשר אצלנו כאן. „היהודים הללו יסתדרו בלב מקום. הם יידעו לשחד, לא רק את הגרמני כי אם גם את השד עצמו. אם יהיה מישהו שיצליח לעבור מלחמה זו, יהיו אלה בראש ובראשונה היהודים“.

טענה זו חוזרת ונשמעת לעתים תכופות, וזאת מתוך אמונה באמיתותה. אין אפשרות לסותרה כי נגד כל טענה נגדית תמצאנה 1000 הוכחות ש„ניטו של בן הדוד היה בניטו וראה כמו עיניו דברים אשר אצלנו לא ראוים כבר שנים... ובעלה של אנטונינה צ'רניאקובה, המשמש כפקיד בחברת החשמל אומר... שהמברית תהא סיפר שאחד אמר, וכו' וכו'...“ בלתי אפשרי לשכנע מישהו נוכח שטף זה של הוכחות. הסיפורים על התמונה בניטו, סיפורים על פושטי יד והוכחות אחרות על המצוקה הנוראה בניטו, אינם עושים רושם כלל. נוצר המושג שכל זאת עושים היהודים לשם העמדת פנים, וחץ מזה, בפשטות, אין שמים לב לכך. מהסיבות המפורטות לעיל, נוח יותר לא לחשוב על הדברים הללו. ועוד דבר: ממש מדהים הדימוי על תאפשרויות ויכויות הקהילה היהודית. הפולני הממוצע מדמה לעצמו כי הקהילה חונה לפחות ממסלה יהודית אוטונומית בעלת השפעה רחבה בקרב החוגים הגרמניים, ושיש ביכולתה לבצע כל דבר אשר עולה על רוחה בעזרת הזהב. שמעתי פעמים רבות ביסויי צער על כי בשטח שלנו (הפולני) אינו קיים מוסד זה.

על הרציחות והשחיתות החמוניות בחלמנו¹² וילנה¹³ ובסקומות אחרים, לא היה ידוע דבר במשך זמן רב. לאחרונה, בעיקר לאחר לובלין¹⁴, התחילו מדברים בזאת יותר. התגובות שונות. בחוגים של בורות וגשות מוחלטות, אפשר למצוא ביטויי הערצה למתרחש, אבל בדרך-כלל מגיבים הפולנים בדרך האופיינית להם, באנחה: „אדוני, דברים מחרידים כל-כך קורים. היום אותם ומחר אותנו...“ זה או אחר יגידו: „אני מבין, להכות, לשדוד, לכלוא — אבל להרוג?“ זאת או אחרת תפלוש אנחה, לפעמים תזיל דמעה — זה הכל. מעוררת סלידה השתתפות בנער בלבדש הומאניטרי, אבל שום מסקנות, שום התעוררות לעזרה, שום זעזוע עמוק, כל התרגשות, התמרמרות...

דיברתי כמובן על הממוצע האמור של ההמון בווארשה. בחוגי האינטליגציה מקובלת על פי רוב הדעה שאסור להרשות ליהודים לחזור לעמדותיהם. לכל חיותר קיימת כאן ביתר דש

על יחסים בין יהודים ופולנים

החמלה וההתנערות התרבותית מהמעשה הכרוטאלי, אך גם אצלם, ידוע מעט מאוד על גורל היהדות וחושבים על כך פחות עוד יותר.

אם ניתן לדבר על תמיכה לטובה ביחס אל היהודים, הרי היא מומיעה בשתי שכבות: אצל הכמורה¹⁵ ואצל ה... האצולה¹⁶. באשר לכמורה, הרי אין כל אשליות ביחס לערכת האמיתית אצל רובה, אך מן הדין להודות כי ישנם שינויים לטובה, והללו שינויים ניכרים. הדבר מתחיל מלמעלה, מההגמוניות. הבישופים היו תמיד במצב של יריבות עם המדינה. הם חשו עצמם בעלים לזכויות המטרופוליטיות מאז ימי הביניים, והגנו בעקשנות על עצמאותם כנגד המדינה. עתה השתנה הכל. הם מהווים עכשיו את הנושא של הרעיון הלאומי הבריא וקרנן אמיתי על ענייניה של המולדת. לפי עמדתם, הזקקת מעשים חיתיים הנעשים על-ידי הגרמנים ביחס ליהודים, תופסת מקום נכבד. זהו אולי הקול העמוק והכן היחיד המבטא התמרסרות והזקקת. הפתעה באה גם מצד האצילים הפולנים, אותם חשבו אצלנו כמונונים עד ליסוד וחסרי ערך לאומי כלשהו. כנראה שגם דעתו של הכובש עליהם חיתה כזאת, ולכן העלה אותם אל צמרת החיים החברתיים כמוסרו לידיהם את ניהול ענייני הסעד. אך למרות כל הסברות בסולן, הוכיחו הגרמנים הפולנים אופי, ורוניקרים, בני ראדזיוויל וכו', עשו הרבה מעשים טובים. אצלם ניתן היה לשמוע לא אחת קול של הודענות בנוגע למצבם של היהודים.

האם הסיבה ליחס העויין של הציבור הפולני הכללי, נובעת מתעמולת הגרמנים? הסיבה ודאי שלא, כיוון שה... שטירמר אינו זוכה למעמד כלשהו, אפילו בחוגים הירודים ביותר. כנגד התעמולה הגרמנית קיימת ריאקציה כללית המכילה, כדבר מובן טאלי, גם את התעמולה האנטי-יהודית. דבר אחר הוא כי בתת-ההכרה היא משפיעה בכל זאת, ואולי אפילו במידה ניכרת.¹⁷ הנח למשל, הפלקס: „יהודים — כינים — טיפוס-בהרות“ עושה את שלו, ובאקלים הקיים יש לא מעט ארס.¹⁸

ועוד דבר, אם יש להרשיע את הפולנים על יחסם אל היהודים, אם להצביע על כך שפעולת מעין זו מסייעת בעצם לכובש — אפשר להניח מראש כי תשמע תשובה כי זהו תגמול על מה שאירע מאחורי הבוג.¹⁹ איני יודעת מה אירע מאחורי הבוג, לבטח לא היה זה אפילו אחוז מכל מה שספרים אצלנו, כי אחרת, לא היה יוצא חי אף פולני ממחוזות המזרח. סבורני כי זהו מעין תירוק, אחד האמצעים להרגעת המצפון. טאו המלחמה הסובייטית נחלש גורם זה במקרה. —

הערות

1. אנדקיס — ר"ת „נארודובה דמוקראציה“, הדמוקראטיה הלאומית. מפלגת פולנית לאומנית, הוותיקים מביניהם התכוונו לפתור את הבעיית היהודית עוד לפני המלחמה בתוקף החוק, לדיוס, צריך היה הסיום הפוליטי לחקק חוקים מיוחדים ליהודים בשטח הכלכלה, התרבות וכו'. היהודים אשר יוגבלו בתחום המסחר, המלאכה, התעשייה, המקצועות החופשיים וכו', נאלצים יהיו לבקש לעצמם תעסוקה בחו"ל ויהגרו מפולין.
2. א. נ. ר. — ר"ת „איכוב נארודובו ראדיקאלני“, המחנה הלאומי הרדיקאלי שעמד לפני פרוץ המלחמה ביקש ללכת בעקבות גרמניה של היטלר בדבר עקירת היהודים ע"י אירוקן פרעות ומהומות. סגן מן המפלגה הלאומית דמוקראטית (אגרציה) שאף לחיסולם הפיזי של היהודים ושיחף פעולה עם הגרמנים ברדיפותיהם.
3. הפילוג בלונדון — הכוונה למשבר בממשלת שיקורסקי שחל לאחר חתימת החוזה הפולני-סובייטי ביום 30 ביולי 1941. באוקטובר 1941 פורסמה ממשלת פולין בלונדון הצהרה מדינית הקובעת את ויסודות שעתידם תוכן פולין בעתיד. אחד המעצפים העיקריים שבהצהרה מדבר בגלוי על שיתוף זכויות לאומיות ליחידים כדלהלן: „פולין תהיה ארץ דמוקראטית המתבססת על שיתוף כל האזרחים בלי הבדל נוצ ולאום“. המעוף הזה גרם למשבר בממשלת אנשי האגוציה וה„אחוז“ (ר"ת של איכוב וידנוצ'ניא נארודובגו" — מחנה האיתוד הלאומי. מפלגת של אנשי „הסאנאציה“, אהדי פילמוסקי) שתבעו ניאוטראליות עוינת לגבי בריה"ם. לא הסכימו עם המעוף הזה ושרצו מן הממשלה. (הם חזרו לממשלה בינואר 1942 בתנאים שלא פורסמו). מן הראוי לציין כאן כי ההסתה האנטישמית הרעברה מלונדון לפולין הכבושה עצמה. הפירסומים הבלתי-ליגאליים של האגוציה והסאנאציה וסתם קבוצות ריאקציוניות פולניות, שרצו סאמרים נגד מתן זכויות ליהודים ובתנאים של כיבוש עקוב מדם נערכו תוכניות

- ממשלם כיצד לסיים לאחר המלחמה את תהליך ההשפעה של היהודים שהכובש התחיל בו ב"הצלחת" כוונתו יש לקיים לתבא את ה"בידוד" (קרי: גיטאות) ואסור שיחזרו לעמדותיהם המסקיות הקדומות. אמנם אין ללכת בעקבות הכובש, בדרכיו העקובות מדם ולרצוח יהודים, אבל כדון זרים, עליהם להסתלק מן הארץ ולהגר, לעזות זאת יש לציין כי בעתונות המתחרה הפולנית, שהיתה נתונה להשפעתה של ממשלת פולין ולהשפעת הנאצים שהרכיבו אותה, לא הטיפו כלל לסיסמאות של ממשלת לונדון ולא התדירו במחוזות הקוראים שיש לבנות את פולין שלעתיד לבוא, על יסודות של צדק לאומי ושל עיוור וכדומה, יתירה מזו, עתונות זו לא לחמה באנטישמיות שהפיצה את התעמולה הגרמנית בשיטתיות ובתכליתיות.
4. הכוונת לפועלים, איכרים ואינטליגנציה עובדת סקרב החונים המתונים יותר מהמחנה האנטי סאמיטי, חוגים אלה הוקיעו את הפרעות הבלתי פוסקות נגד היהודים, שהתחוללו בחצות הרובע היהודי בווארשה מאוקטובר 1939 ועד נובמבר 1940, היות ולא בהם מכשיר גרמני כדי לתחליש את אחדותו של העם, ברם, דבר לא נעשה כדי להסתייג מנעשים אלה, כדי לתחליש את הרושם כאילו כל האוכלוסיה הפולנית צומדת מאחורי פעשי התעוררים של האנטישמים הפולנים שעשו יד אחת עם הגרמנים.
5. הכוונת לפג השמאלי של המפלגה הסוציאליסטית הפולנית, P.S. — הסוציאליסטים הפולנים, ציבור העובדים ואינטליגנציה סחוגים אלה שנשל חלק בפעולה המתחרה, הושיט עזרה ליהודים, ציבור זה אשר עוד זמן רב לפני המלחמה הבין את אושית המעמד של האנטישמיות כמכשיר לשלטון כירי הבורגנות, הכפיל בימי המלחמה את מאמציו במאבק נגד האנטישמיות.
6. צ'רניאקוב — סרבר של וארשה.
7. אוקוסה — סרבר של וארשה.
8. אין ספק שכליאת היהודים בגיטאות נתנה לפולנים יתרונות חומריים כבירים, ועל כן בידול מספר אלה שהיו סרוצים מגורל היהודים תחת משטר הנאצים היה נעוץ בראש ובראשונה במינות כלכליות, פוליטיות, שכניהם של יהודים, סכרים ואולי גם ידידים בעבר, אשר בידיהם הופקדו נכסים, או אלה אשר לידהם עברו חנויות, מפעלים (תעשייתיים וכו') הפכו מתנגדים בנפש של היהודים, סתוך חשש שאם אלה יסארו בחיים עשויים יהיו לבוא בדרישה שרכושם יוחזר להם, כיתוד שמה המעמד הבינוני מסדיניות הפתרון של השאלה היהודית, הודות לזה נפטרו בכתיאת אנשי המעמד הבינוני הפולני מגושיהם הבלתי רצויים, בנקאים וסוחרים יהודיים, עיי בידודם של היהודים הפכו הסוחרים הנוצרים בבתיאחת בעליהם של מפעלי מסחר ותעשייה רבים וסוחרים נפטרו מעמיתיהם היהודים, נאמנים אריים השתלטו על הפצים וסחורות שהופקדו בידיהם עיי היהודים, עשרות ומאות אלפי פולנים רכשו לעצמם, חגם אין כסף, הפצי שימוש שונים: בגדים, מכונות, כלייזבורה וכו', הודות לכך יכול היה המעמד הבינוני הפולני הזעיר להפוך דוכנים ללא מאבק ולרשת את היהודים במסחר הקמעוני.
9. בגישו השתכללה טכניקה שליטה של הכרחה דרך החוסות והגנות ודרך סרתפי הבתים שעמדו בספרד לחוסות, דרך כל המקומות המוצנעים שהכובש לא היה בקי בהם, מבריתים אלה עשו זאת לעתים קרובות בסיועם של שוטרים גרמנים, פולנים ויהודים שקיבלו "דפי לא יחרץ", בהברחה היו עוסקים גם המוני עניים שהיו מתחמקים אל מעבר לשערים, עסקו בכך גם חילדים שטסוגלים היו לחדור דרך כל חור בחומה, הכרחה דרך החוסות הפכה משליחיים של אלפי אנשים, יהודים ופולנים, כליאת היהודים בין חוסות הגיטה, בידודם מן האוכלוסיה המקומית, באה בין היתר, כדי לשים לאל את סחר ותחליטין בין האוכלוסיה היהודית והלא-יהודית, אבל התעשיינים הסוחרים היהודיים עשו הכל כדי להתגבר על כך ולהשיג את חומרי הגלם הדרושים לייצור, בדרכי הברחה, (בתימלאכה הומתרו במרתפים, במתבואים ובדירות מוסוות, היו זמנים שהייצור בגיטו הגיע לסימדים עצומים (מברשות סככה, הפצי עור, טכסטיל, לבנים, מוצרי סריגה, סדקית ועוד), רוב הייצוא מן הגיטו התנהל אף הוא בדרך ההברחה, הקצת היהודים כמעט של תוצרת הגיטו חיה הסוחר הנוצרי, זמן הראוי לציין כי אנשי התעשייה ובעלי המלאכה גילו כושר הפצאה כביר בהשקטם בתחלישים שונים והיו מייצרים בשביל השוק הפולני, שבשבילו היו מייצרים עוד לפני המלחמה.
10. תל סגו — מחנה השפדה (14 ק"מ מעיר המחוז קולו), הוקם ב"8 בדצמבר 1941, הקורבנות, רובם יהודי סחוו הווארשה (כ"340,000 יהודים), הורעלו בכמויות מצויידות בגזאים פרעילים ונקברו בחורשה הסמוכה.

על יחסים בין יהודים ופולנים

11. עם פלישת הגרמנים לשטחים שממזרח לנהר בוג נפתח סרק חדש בתולדות המאסטרולוגיה של היהודים בשטחי הכיבוש הגרמני — סרק ההשמדה הגמורה של המרכזים היהודיים. בוילנה ובחבל וילנה נורו רבבות יהודים ביירות פוגאר.
12. הכוונה ל"אקציה" בלובלין שהתחילה במרץ 1942. לובלין הייתה העיר הראשונה אשר יהודיה נשלחו אל תאי הגזים של מחנה ההשמדה בבלז'ץ — הראשון בשטח הגנראלגוברנמאן.
13. לאמיתו של דבר, בימי הכיבוש נהגה הכמורה הפולנית, שהצטיינה לפני המלחמה בעמדה אנטישמית מובהקת, כמעט בשידיון נפש לגבי תרבות היהודית, "הכמורה הפולנית". כותב רינגלבלום, "נהגה ביתם של גאוסטראליות לגבי הסצילות האנטישמית וגיאוסטראליות זו שיטתה כעין חשך לגל הפרעות וההמחשות המוסריות לנאות". בניגוד ליחסה של הכמורה התולדותית אל היהודים, שנחלצה להגנתם (הטיפה בדרשותיה נגד הנהגתם של עקרונות חוקת גירנברג כהולנד), בניגוד ליחס הכמורה הקאטולית בצרפת ובבלגיה הייתה עמדת הכמורה הקאטולית הפולנית, רק במסרים יוצאי דופן כזו של כמורה המערבאירופית. לעומת זאת טיטלו במסרים, ואישי הכמורה הקאטולית הוסיפו להם עזרה, האגודה הקאטולית "כאריטאס" פתחה למענם מסבחים בארשה ודאגה לחלוקת מצרכים מהמדור לאספקה שליד היודגראט. את היחס המיוחד של המדור הזה אל המפורסדים המכיר כחונים מסוימים בכך שהודגראט, כרשות מוניציפאלית בגיטה, חייב לדאוג לכל תושבי הרובע היהודי וכל פגיעה עצויה להתפרש כפגיעה נקמה, המלחמה נגד הפולנים, בסיכום אפשר להטעים שהעזרה לסומרים מהוה דף סתור בפעולת הכמורה הפולנית אולם אין לכך כל קשר עם העזרה ליהודים.
14. נציגי האצולה — הורנס יאנוש ראדזיוויל, הרוזן אדם רזיקר, בתור ראשי הוועד הראשי לעזרה הדדית, התייחסו בהבנה ובאהדה למשאלותיהם של נציגי העזרה ההדדית היהודית, השווה: מיכאל וייכרט — "ידישע אליינהילף 1945/39", תל-אביב, "מנורה", 1962.
15. שלטונות הכיבוש הגרמניים לא הסכו כל טאמך כדי להעמיק את השנאה ליהודים, בכל הערים הראשיות של הגנראלגוברנמאן החלו מופיעים עתונים נאציים בשפה הפולנית שמתסקידם העיקרי היה הפצת ארס האנטישמיות בקרב האוכלוסייה הפולנית, יש להודות כי עתונות זו עוררה הרע פזוק בציבור, חרף התרם שגורה המחתרת הפולנית על העתונות המפוזקת הזו, מלבד העתונות עודד גם הראדיו ללא חרף את רדיפת היהודים בהצביעו על גזק הנגרם על-ידם לכל אירופה, בהיותם מסיתים למלחמה, טפילים וכו'. כן אירגנו תערוכות אנטישמיות שתכליתן להסיף שנאה אל היהודים, בספטמבר 1943 נערכה בקראקוב תערוכה "המגיפה היהודית" ("Weltpest"), אשר צריכה הייתה להוכיח כי היהודים הינם אויב האנושות, אישים מפורסמים של הזמן הקדום מימי הביניים ומתקופה החדשה נקראו לחוות דעתם בתערוכה זו. נגד היהודים, מסרת התערוכה הייתה, "השיפה כוחות ההרס הסמונים ביהדות".
16. נוסף לעתונות, הראדיו, התערוכות, היה מנגנון התעמולה הגרמני מפרסם מדי יום ביומו כרוזת צבעונית נגד היהודים, על כרוז ססגונית המחזירה מפני מניפת הטיפוס, נראה יהודי מזוקן בנוטה, שסידמר, עם כינה ענקית ועליה כתובת באותיות מאירות עיניים: "יהודים, כינים, טיפוס ו" על כרוז אחרת התנוססה הכתובת: "היהודים שולמים בעולם ובסמוך לה ציור של שד המצמיד את כדור העולם בטלפיו, בכרוז אחרת הופיעה הטיפוסה: "הטיפוסה: המסייע ליהודים — מסייע לשטן" ועוד כרוזת תעמולתית ובה מופיעים יהודים כשלישנינוג בראשם, והם מאיצים בהיילים סובייטים יצעים ובפועלים נדכאים והם נוהגים אותם אל המלחמה, בכרוז המפורסם ציורים ססגוניים בשם "מלחמה על שום מה" מוכאות אימרות בשבחה של המלחמה מפיהם של יהודים, אימרות שהותקנו לצורך זה, לא נעדרו שם ה"פרוטוקולים של קני ציון" כהוכחה לתאורה הטרף של היהדות העולמית, סיכומי של המחבר הוא כדלקמן: "אין ליהדות תכלית אחרת מלבד רצח עמי אירופה והתחלת השתלטותה המוחלטת על העולם", אילמלא היהודים לא הייתה פורצת מלחמה זו, וזהו המסקנה המסיפית של הכרוז.
17. אלפי פולנים שתזרו מהשטחים שנכבשו תחילה ע"י הרוסים ואח"כ ע"י הגרמנים, סיפרו על מעשי אכזריות של שלטונות הבטחון הסובייטיים (ג.ק.ו.ד.) שבוצעו כביכול, בעיקר בידי היהודים אשר שירתו במסגרת החשאית הסובייטית, השווה: ע. רינגלבלום — "כתבים פון געטא" כרך ב' עמ' 261.

activities of the underground movement in this particular ghetto. According to the author this was the reason for the lack of an armed fighting movement and of acts of armed revolt.

DAYS OF BLOOD — BUCHAREST 1941 — by Rabbi Tsvi Gutman

Rabbi Gutman, a veteran teacher and spiritual leader from Rumania, tells of the pogrom, held by the Rumanian Fascists in Bucharest in 1941. The Rabbi was jailed at the time, together with others, and both his sons were murdered.

REBELLIONS AND ESCAPES IN AUSCHWITZ — by Herman Langbein

H. Langbein, an Austrian, was a political prisoner during the Nazi regime. He was detained in Auschwitz for some time and was among the founders and leaders of the international underground inside the camp. He has been active in the hunt for Nazi criminals and in various ex-prisoner's organisations since the end of the war.

In the article given here (an excerpt from a book not yet published) H. Langbein describes the methods of the underground movement. We become acquainted with the formation of cells, forms of mutual aid, preparations for armed revolt and the organisation of escapes. The paper is based on personal memories, previous publications and numerous pieces of evidence.

DOCUMENTATION

We present in this issue a rare document from the Ringelblum Archives. It records the evidence of a Polish woman whose name is unknown but whose style and ways of expression indicate intelligence and a thorough grasp of the matters at hand. She related the attitudes of sectors of the Polish population to the inhabitants of the ghettos and to the wholesale extermination of Jews.

The evidence was taken down by Samuel Braslav, one of the leaders of the Hashomer Hatzair Underground and the Jewish Resistance Organisation in the Warsaw ghetto at the time of the Holocaust.

The document is accompanied by an introduction and annotations by Dr. Joseph Kermish, who is engaged in research on the Holocaust period.

RESEARCH

1. EVALUATION OF THE "JUDENRAT" — by Aharon Weiss

We publish a lecture by Aharon Weiss in our Research column. The author attempts to analyse the character of the "Judenrat" institution in Poland, to show the differences between the various "Raete" in different places, owing to the individuals they comprised, the stages of their activity. He makes it clear that any generalisation concerning the character and attitude of the Judenrat is misleading. Serious examination shows up the differences in various places and periods.

2. JEWS IN THE HUNGARIAN REVOLUTIONS — by Shlomo Ytschaki

Sh. Ytschaki surveys the contribution to the Hungarian revolutions at the end of World War I: The Caroly and the Bela Kun revolutions. He bases his paper on a great amount of documentary and descriptive material. At the same time we learn of the attitudes adopted by Jewish and Gentile historiography to the participation of Jews in these revolutions.

The current issue of "Yalkut" brings the first part of the paper. Part II will appear in issue No. 12.